

Haçlı Seferlerinde Depremler Üzerine Bir Değerlendirme

Nadir Karakuş | [0000-0002-1508-9752](https://orcid.org/0000-0002-1508-9752) | nadirkarakus@hitit.edu.tr

Doç. Dr. | Hitit Üniversitesi | İlahiyat Fakültesi | İslam Tarihi Anabilim Dalı | Çorum | Türkiye

<https://ror.org/01x8m3269>

Atıf: Karakuş, Nadir. "Haçlı Seferlerinde Depremler Üzerine Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi* 11/1 (Haziran 2024), 83-98. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1364404>

Öz: Tarihte pek çok olayla üzerinde araştırmalar yapılan Haçlı seferleri, bu sürede meydana gelen depremler ile farklı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Bu depremler her toplumda korku uyandırmasına rağmen, bazı kesimlerde depremlere sebep arama eğilimleri kendisini göstermiştir. Depremlere bir sebep arama eğilimi ise yerli Hıristiyanlarda ve Bizans'ta daha çok ilâhî ikaz şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Süryânîlerin daha temkinli yorumlar yaptıkları bu depremlere, en çok dini sebep arayanlar ise Ermeniler olmuştur. Haçlı din adamları da depremlerde ilâhî ikaz görme eğilimini devam ettirmişlerdir. Katolik ruhaniler, Antakya'ya atanan Ortodoks patriğin 1170 depreminde kilisenin enkazında kalmasını kendi patriklerinin görevden alınmasına bağlamışlardır. Bu doğal felâketin siyâsî tarafı da kendisini göstermiştir. Güçlü hükümdarlar iş başında iken herhangi bir yorum yapılmamış, ancak istenmeyen hânedanlar iş başında iken meydana gelen depremlerde yöneticilerin yanlış tercihleri veya Haçlılarla yaptıkları ittifaklar ön plana çıkarılmıştır. Bu makale 1095-1291 yılları arasında süren Haçlı seferlerini depremler ve bunların milletlere ve devletlere göre yansımaları ele almayı hedef edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Haçlılar, Müslümanlar, Deprem, Yorum, İlahî İkaz.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	21.09.2023
Kabul Tarihi	27.02.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- iThenticate
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO ve ATLA'da taranmaktadır.

An Assessment On Earthquakees In The Crusades

Nadir Karakuş | [0000-0002-1508-9752](https://orcid.org/0000-0002-1508-9752) | nadirkarakus@hitit.edu.tr

Assoc. Prof. | Hitit University | Faculty of Divinity | Departments of Islamic History | Çorum | Türkiye

<https://ror.org/01x8m3269>

Citation: Karakuş, Nadir. "An Assessment On Earthquakees In The Crusades.", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 83-98.
<https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1364404>

Abstract: The Crusades epoch, which attracted scholarly intention in a wide range of topics, comes to the forefront in a different way with the earthquakes that occurred during this period. The tendency to search for a reason for earthquakes appeared mostly in the form of a divine warning among local Christians. The Armenians were the ones who mostly found a religious reason for the earthquakes in relation, to which the Assyrians commented more cautiously. Crusader clergy also continued their tendency to see divine warnings in earthquakes. While powerful rulers were in power, no comments were made, but in the earthquakes that occurred while undesirable dynasties were in power, the wrong choices of the rulers or their alliances with the Crusaders were brought to the fore. This article aims to discuss the earthquakes of the Crusades epoch, which occurred between 1095-1291, and their reflections on nations and states.

Keywords: Islamic History, Crusaders, Muslims, Earthquake, Comment, Divine Warning.

Article Information

<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	21.09.2023
<i>Date of Acceptance</i>	27.02.2024
<i>Date of Publication</i>	30.06.2024
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done- iThenticate
<i>Complaints</i>	artukluakademi@gmail.com
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO and ATLA.

Giriş

10/632 yılında, Hz. Peygamber'in Mısırlı Mâriye'den olan oğlu İbrâhim'in ölümünde gerçekleşen bir olay, doğa olayları ve bazı tabii felâketlerin anlaşılmasına, önemli katkı sağlamıştır. İbrahim'in öldüğü gün, güneş tutulmuş (küsuf), ashâbdan bazıları bu ölüm dolayısıyla güneşin dahi yas tuttuğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir kişinin ölümü yahut doğumu için güneşin yas tutmayacağını, bunun Allah'ın koyduğu kanunlardan ibaret olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, böyle bir olayla karşılaşılırsa namaz kılıp Allah'a dua edilmesi gerektiğini de tavsiye etmiştir.¹

Makale konumuz olan depremlerle ilgili de elimizde, Kur'an'da geçen² ve İslâm Tarihi'nde yaşanmış bazı bilgiler mevcuttur. İslâm Tarihi'nden edindiğimiz bilgiler, depremlerden ders çıkarılması ve bunlardan ibret alınması yönündedir. Ömer b. Abdülaziz zamanında (717-720) Antakya'da büyük bir deprem olmuştur. Emevî halifesi, valiye yazdığı mektupta, bu dehşetli hadiseden ibret alınmasını ve Allah'a sığınılmasını, ona itaatten yüz çevrilmemesini bildirmiştir.³ Nitekim depremler için hazırlık yapmayan ve sağlam binalar inşâ etmeyen kişiler, bu felâketlerden fazlasıyla zarar görmüşlerdir. İslâm Tarihi kaynakları, 180/796-797 tarihinde meydana gelen depremde, Irak-Hicaz yolu üzerindeki Rebeze Mescidi'nde tefsir dersi yapan öğrencilerin üzerine tavanın yıkıldığını ve talebelerin hepsinin öldüğünü bildirmiştir.⁴

Depremler, Allah'ın ismi anılmasına rağmen sağlam yapılmayan medreseleri dahi yıkarken, bundan Mekke ve Medine gibi mukaddes beldeler de nasibini almıştır. İslâm Tarihi'nde bilinen ilk deprem, Hz. Ömer döneminde (634-644) meydana gelmiş Medine, büyük bir sarsıntı ile sallanmış, kimse de Halife'nin uygulamalarından veya bir başka nedenden dolayı deprem olduğunu iddia etmemiştir.⁵ 10 Şaban 654 / 2 Eylül 1256'da yine Medine'de bir deprem olmuş, bu dehşetli saatlerde sıcaklık oldukça artmıştır.⁶

Bu depremlerden Mekke'deki Müslümanların kiblegâhı olan Kutsal Kâbe de etkilenmiştir. 515/1121'de Artuklu Emiri Belek (ö. 518/1124), Müslümanlara verdiği zararla bilinen Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin'i (1119-1131) esir ederek Harput zindanlarına atmak suretiyle büyük bir başarı göstermiştir. Bu sırada Mekke'de meydana gelen bir başka depremde ise Kâbe zarar görmüş Rûknü'l-Yemânî başta olmak üzere, kutsal mekânda bazı yıkımlar gerçekleşmiştir. Bu olayı bizlere nakleden tarihçiler ise Kont Joscelin'in esir alınması ile Mekke'deki depremi aynı paragrafta zikrederek herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmışlardır.⁷

İlk fetihler esnasında şehirlerde meydana gelen depremler, sadece tabii bir olay olarak görülmüştür. Humus, 15/636-637 senesinde Halid b. Velid (ö. 21/642) kumandasındaki ilk Müslüman fâtilhler tarafından muhasara altına alındığı zaman şehirde bir deprem olmuş, Müslümanlar tekbir getirirken bu felâketten korkan belde halkı ise şehri teslim etmişlerdir.⁸

Bu örneklerle rağmen depremler, daha sonraki dönemlerde belli olayların işareti olarak görülmüş, âlimlerin ölümüne hamledilmiştir. 289/901-902 yılında hadis âlimi Huseyn b. Muhammed vefat edince Bağdat'ta kabristana götürülmüştür. Defin esnasında meydana gelen deprem ise bu büyük âlimin ölümüne işaret olarak sayılmıştır.⁹ Aynı gerekçe, önemli insanların ölümünde de kendisini hissettirmiştir. 487/1094-95 yılında Bağdat'ta meydana gelen bir deprem, Halife Muktedî-Biemrillâh'ın (1075-1094) ölümüne ve

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunnâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Küsûf", 1, 15, 17; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Müslim, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955), "Küsûf", 10, 23, 29; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/113.

² Bk. el-Bakara 2/214; el-Hac 22/1; el-Ahzâb 33/11-12; el-Müzzemmil 73/14; ez-Zilzâl 99/1-2.

³ Belâzuri, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikli (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959), 8/146.

⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 55/149; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 5/66; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târîh-i Dimâşk*, thk. Ruveyha en-Nahhâs vd (Dimâşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984), 23/184. Ayrıca tabiat olaylarının tabii olduğu yasalar ve bunun dîle ilişkisi hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Abdülkadir Karakuş, "Kur'an Perspektifinden Din-Bilim İlişkisi", *Akif* 52/2 (2022), 57-72.

⁵ Sibî İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd (Dimâşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 5/325.

⁶ Kutbüddin Yunini, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992), 1/4; Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûmi'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423), 29/449.

⁷ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 2/235; Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, 23/264; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah et-Türki (b.y., Dâru Hicr, 1418/1997), 16/250; Sibî İbnü'l-Acemî, *Kunûzü'z-Zehab fi Târîh-i Haleb* (Halep: Dâru'l-Kalem, 1417), 1/144.

⁸ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 4/190.

⁹ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 13/12.

Suriye Selçuklularının kurucusu Tutuş'un (1079-1095), yeğeni Berkyaruk (1092-1104) tarafından ortadan kaldırılmasına yorumlanmıştır.¹⁰ 511/1118 yılında Bağdat'ta bayram arifesinde meydana gelen deprem ise Muhammed Tapar (1105-1118) ve el-Müstazhir-Billâh'ın (1094-1118) ölümünün habercisi olarak görülmüştür.¹¹

Şehirlerde ve bölgelerde meydana gelen depremlere bazı anlamlar yüklemek 1097-1291 yılları arasında Suriye, Filistin ve Mısır'da süren Haçlı seferleri esnasında fazlasıyla görülmüştür. Seferlerin başlamasından önce, 484/1045 yılında Erzincan'ı yerle bir eden şiddetli deprem, Ermeni bir müverrih tarafından şehir halkına Allah'ın büyük bir gazabı olarak değerlendirilmiştir. Hatta bu şiddetli deprem nedeniyle "Tanrı'nın öfkeli bakışlarını mahlûklara tevcih ettiği" gibi birtakım ifadeler kullanılmıştır.¹² Meydana gelen bu depremlerde, ilâhî ikaz ve işlenen günahları görme eğilimi de daha çok bazı Hıristiyan ruhânilerde görülmüştür. Bu makalemizde ana gaye, depremlere bu sırada yaşanan bazı olayları sebep gösterme eğiliminde olan kaynakların verdiği bilgilerden hareket ederek Haçlı seferlerindeki olaylara farklı bakış açısı getiren yaklaşımları analiz etmek olacaktır. Ayrıca Ermeni, Süryâni, Bizans ve Haçlı kaynaklarının yanı sıra Müslüman müverrihlerin de olaylara yaklaşımı mercek altına alınmaya gayret edilecek, bu hadiselerden bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

1. Antakya ve Kilikya

Antakya, tarihin en eski zamanlarından beri depremlere maruz kalan bir bölge olmuştur.¹³ Bu felâketler yanında Antakya, ilk "Hıristiyan" isminin kullanıldığı şehir olarak kendisini göstermiştir. 6. yüzyılda depremler ve Sasanî baskınları ile harap olmasına ve rakibi Halep karşısında gerilemesine rağmen, 10. yüzyılda Bizans tarafından geri alınması ile eski günlerine ulaştığı iddia edilmiştir. Ayrıca Antakya, İslâm-Bizans ticarî ilişkileri açısından da önemli bir mübadele merkezi olmuştur.¹⁴

Şehrin depremlerle ilgili tarihine ait elimizdeki ilk bilgiler, Hz. İsa'dan hemen sonrasına aittir. Milâttan sonra 35'te depremle sarsılan şehir, Roma İmparatoru Claudius zamanında (41-54) büyük tahribata uğramış, ardından 115'te meydana gelen şiddetli zelzeleyle tekrar tahrip olmuş, ancak kısa sürede yeniden imar edilmiştir.¹⁵

İran seferleri için Bizans'a üs konumunda olan Antakya, 6. yüzyılda yeni depremlerle sarsılmaya devam etmiştir. 526 yılında da depremle harap olan şehir, iki yıl sonra büyük bir zelzeleye daha maruz kalmıştır. Bu esnada, halkın çoğu ölmüş ve şehir tamamıyla yıkılarak enkaza dönüşmüştür. Ardından 540'ta I. Hüsrev veya daha meşhur ismiyle Enüşirvân (531-579), şehri zapt ederek yağmalamış, her tarafı ateşe vermiş, halkını da İran'a sürmüştür.¹⁶ Bu tarihten sonra aradığı huzuru yine bulamayan kadim şehir, 551, 557 ve 577 yıllarında da yeni depremlerle sarsılmaya devam etmiştir.¹⁷

Antakya'nın neredeyse depremlerle özdeşleşen kaderi, bundan sonra da devam etmiştir. Bu kadim şehir, 180/796-797'de meydana gelen bir başka büyük depremde büyük zarar görmüş ve insanların çoğu bu esnada ölmüştür.¹⁸ Yine 245/859-860 yılında Antakya'da meydana gelen depremde pek çok kişi hayatını kaybettiği gibi 1.500 kadar ev de yıkılmıştır.¹⁹ Bu deprem esnasında yer altından korkunç sesler işitildiği gibi sarsıntı, Lazkiye ve Cebele'de de tahribat yaparak pek çok kişinin ölümüne sebep olmuştur.²⁰

¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 17/11.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 17/156; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, 5/213; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 20/220; Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul (Ankara: TTK Yayınları, 1950), 2/355.

¹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Basımevi, 2000), 81.

¹³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferid Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/268.

¹⁴ Steven Runciman, *A History of the Crusades* (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 1/213-214.

¹⁵ Andrea U. De Giorgi-A. Asa Eger, *Antioch, A History* (London and New York: Rutledge, 2021), 69.

¹⁶ Richard Nelson Frye, "The Political History of Iran Under the Sasanians", *The Cambridge History of Iran* 3/1 (1968), 153-162.

¹⁷ G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest* (Princeton: Princeton University Press, 1961), 25 vd.; De Giorgi-Eger, *Antioch, A History*, 6-14.

¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/176.

¹⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 9/213; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/328.

²⁰ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/235.

358/969 yılında Antakya yeni bir depremle sarsılmış, son demlerini yaşayan Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas (963-969) tarafından yıkıntıların onarılması için 12.000 dînar (Byzantinos) harcanmıştır.²¹ Bu olay da muhtemelen 968 yılında; yani depremden bir yıl önce Antakya'yı Bizans'a kaptıran Hamdâniler hânedanı (905-1004) tarafından farklı yorumlanmış olmalıdır.²² 455/1063 senesinde Antakya'da meydana gelen bir başka büyük depremin etkisi diğer bölgelerde de görülmüştür. Bu büyük sarsıntıdan Lazikiye, Trablus, Sûr (Tyre) ve diğer sahil beldeleri de oldukça etkilenmiştir.²³

Bundan sonraki depremler ise bize Haçlı seferleri ve öncesindeki olaylarla ilgili önemli ipuçları sunmuştur. 1072'de Antakya'da bir deprem olmuş, bu esnada Bedros Kilisesi yıkıldığı gibi Rum Patrik de bin kadar cemaati ile açılan bir yarıktan yok olmuştur. Ermeni kaynağı, bu depremde ilâhî bir ikaz görmüş ve Ortodoksların Asûrîlere ait bir İncil nüshasını yakmalarını hadiseye sebep olarak göstermiştir.²⁴

477/1084-1085 yılında şehir, Türkiye Selçuklu hükümdarı Kutalmışoğlu Süleyman Şah (1075-1086) tarafından muhasara edilince Antakya, şiddetli bir depremle sarsılmış surları ve burçlarından bir kısmı yıkılmıştır. Bu olay ise Halep tarihçisi Kemâlüddin İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262) tarafından ilâhî bir lütuf olarak görülmüştür.²⁵

Haçlı seferlerinin hemen öncesinde, 484/1091 yılında Antakya'da daha büyük bir deprem olmuş ve meşhur surlarının yetmiş tanesi yıkılmıştır.²⁶ Bu depremin öncekilerden daha şiddetli olduğu belirtilmiştir.²⁷ Bu sırada bölgeye gelen Sultan Melikşah (1072-1092), yıkılan yerlerin imarı için büyük çaba sarf etmiştir.²⁸ Bu depremden sonra Melikşah'ın huzuruna gelen Ermeni katolikosu Barseğ, depremi kiliselerden alınan vergilere bağlayıp bunların kaldırılmasını talep etmiş ve Melikşah da bu isteği kabul etmiştir.²⁹

Antakya depremleri, ilk Haçlıların şehir önlerinde görünmesi³⁰ ile kendisini yeniden göstermiş, âdetâ döneme "merhaba" demiştir. Franklar, 1097'de Antakya önlerine geldiklerinde, şehirde bir deprem olmuş, gökyüzünde beliren kızıl ışık, Haçlıları oldukça korkutmuştur.³¹ Bu olayları gözlemleyen bir Haçlı, depremlerle zayıflayan şehrin sağlam ve kalın surlarının halâ aşılmaz olduğunu ifade etmekten kendisini alamamıştır.³²

507/1113 yılında Halep Selçuklu meliki Rıdvan ölünce, Antakya, Halep, Harran, Maraş ve Suriye'nin diğer bölgelerinde büyük bir deprem olmuştur. Bu depremden daha çok etkilenen Antakya şehri ise kuzey kapısının burcunun yıkılması ve pek çok kişinin hayatını kaybetmesi ile derin bir yara almıştır.³³ Melik Rıdvan, Müslümanlar tarafından sevilmemesine rağmen, onun ölümü ile deprem arasında bir bağ kurulmamıştır.³⁴ Haçlı kaynakları ise bu deprem dolayısı ile asıl endişeyi Antakya Haçlı Prinkepsi Roger de Salerno'nun (1113-1119) duyduğunu dile getirmiştir. Roger, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın düzenleyeceği söylenen yeni bir sefer için Antakya surlarını sağlamlaştırarak önlem almaya çalışmıştır.³⁵

Yukardaki olaydan uzunca bir süre Antakya'da deprem olmadığını görüyoruz. 1219 yılında Antakya'da meydana gelen deprem, Kilikya bölgesinde de hissedilmiştir. Mışagavan'da bulunan Ermeni kilisesi yıkıldığı gibi burada ayın yapmakta olan dört rahip de ölmüşlerdir. Bu sırada gökyüzünde beliren bazı parlak silüetler, rahipler tarafından huzurun bozulacağı şeklinde yorumlanmıştır. Huzuru bozacak kişiler ise yaklaşan Moğollar (Tatarlar) ve Beşinci Haçlı Seferi için Suriye ve Mısır taraflarında görülmeye

²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 30/314-15; Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li Şu'ûni'l-İslâmiyye, ts.), 1/132. 944 yılında Antakya el değiştirecek yeniden Bizans hâkimiyetine girmişti. Bk. A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel (Ankara: Maarif Matbaası, 1943), 1/388.

²² Bk. Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1970), 78.

²³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 16/82.

²⁴ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi, 889-1269", İÜEF Yayınları, *Tarih Seminerleri Dergisi, Metin ve Vesikalar*, çev. Hrant D. Andreasyan (İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1937), 178-179.

²⁵ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, 1/481.

²⁶ İbn Tağrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 5/132.

²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 19/429.

²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 30/315.

²⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi*, 176-177.

³⁰ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey (New York: Colombia University Press, 1943), 1/204; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*, çev. Susan B. Edgington (Farnham: Ashgate Publishing, 2013), 1/177.

³¹ Fulcherius Carnotensis, *Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, çev. F. Rita Ryan (Knoxville: University of Tennessee Press, 1969), 96.

³² Thomas Asbridge, *The Crusades, The War for the Holy Land* (London: Simon & Schuster Publishing, 2012), 95.

³³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1/263; William of Tyre, *A History of Deeds*, 1/500.

³⁴ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 17/304; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (by: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/1984, 1987.

³⁵ Runciman, *A History of the Crusades*, 2/130.

başlanan Franklar olarak algılanmıştır.³⁶ Oysa Ermeniler, 1250 yılından itibaren Moğolların en büyük destekçileri olmuşlar³⁷ ve bu kehanet de gerçekleşmemiştir.

667/1269'da Ermenilerin yaşadıkları Kilikya'da büyük bir deprem olmuş, başkent Sis harabeye dönmüş, Serfendikâr Kalesi yıkılmıştır.³⁸ 1268'de Antakya'nın Baybars tarafından ele geçirilmesinden³⁹ bir yıl sonra meydana gelen bu depremin sebebi ile ilgili nedense özellikle Ermeni kaynakları herhangi bir yorum yapmamışlardır.

2. Harran, Urfa, el-Cezîre

Haçlı seferlerinin en önemli bölgelerinden birisi de Urfa Haçlı Kontluğu'nun (1098-1152) bulunduğu bölge ve civarıdır. Bu bölge de depremlerle sarsılmış, bu sırada meydana gelen olaylar ise dönemin anlaşılmasına farklı bir katkı sağlamıştır. 508/1114 ve 552/1157'de meydana gelen depremlerde harap olan Harran, Nûreddin tarafından tahkim edilerek, yeniden imar edilmiştir.⁴⁰

508/1114 yılında meydana gelen depremde Urfa surlarından on üçü yıkılmış, buna Halep ve Rakka arasında yer alan Bâlis'te⁴¹ evler harabeye dönmüştür. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Harran da bu depremden etkilenmiş ve surları yıkıldığı gibi insanlar da yaşamını yitirmiştir.⁴² 1114 depreminin Maraş'ta 40.000 kadar insanı öldürmesi, Keysûn, Rabân, Hısnımansur ve Sümeysât'ı (Samsat)⁴³ tarumar etmesi, Ermeni bir tarihçi tarafından işlenen günahlara bağlanmıştır. Ermeni rahibi Grigor dahi bu günahlar yüzünden ölürken, depremden Müslümanlar çok fazla etkilenmemiştir.⁴⁴ Bu depremin en dehşetli haberi ise Maraş'tan gelmiş ve şehir, içindeki insanlarla birlikte açılan yarığın altında kalmıştır.⁴⁵

511/1118 senesinde Urfa ile Erbil ve civarındaki depremin etkisi oldukça dehşet verici olmuştur.⁴⁶ Ermeni kaynağı, bu depremin Urfa Kontu II. Baudouin'in (1100-1118) Ermeni Prensi Bagrat ve halkına yaptığı haksızlıkların ve zulmün sonucu olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Bundan sonraki depremler ise kaynaklarımızda yorumsuz olarak verilmiştir. 557/1162 yılında meydana gelen deprem, Urfa surlarından on üçünü yıkmış, Sümeysat ve Bâlis bölgesinde de mal ve can kaybına yol açmıştır.⁴⁸ 580/1184-1185'te Urfa ve Harran'da meydana gelen bir başka deprem, çevre beldelede de hissedilmiştir. Urfa'nın surları ve on üç burcu yıkılırken, Sümeysât neredeyse yerin dibine geçmiş, Bâlis'te ise 100 kadar ev depremden etkilenerek, enkaza dönüşmüştür.⁴⁹ H. 580 yılı depremi, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kuzeydeki komşuları olan Musul Zengileri (1127-1233), Erbil Atabegliği veya diğer ismi ile Begteginliler (1144-1132) ile İldenizlilere (1148-1225) karşı izlediği siyasetin gölgesinde kalmıştır.⁵⁰

Bir asır kadar depremin yaşanmadığı bölge, Sultan Baybars zamanında (1260-1277) yeniden depremle gündeme gelmiştir. 674/1275 yılında merkez üssü Ahlat olan büyük deprem, Mardin, Diyârbekir, Meyyâfârikîn ve Erciş'te hissedilmiştir. Bu depremde en çok zarar gören ise Erciş olmuş, harabeye dönen evler ve hayatını kaybeden insanlar hafızalardan uzun süre silinmemiştir.⁵¹ Bu olaya neden olarak da Moğol kumandanları Tabiçi ve Abatay kumandasında 30.000 kişilik Moğol ordusuna el-Bîre önlerinde destek veren

³⁶ Vardan, "Türk Futuhâtı Tarihi, 889-1269", 222.

³⁷ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. A. Tayfun Özcan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 111; Sirapie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969), 2/630-659.

³⁸ Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, 30/164; Makrîzî, *es-Sülûk li Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/59; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/589.

³⁹ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu'z-Zâhir fi Sireti'l-Meliki'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz el-Huveytir (Riyad: Meşveret, 1396/1976), 309-311; William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Ziya Karal (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 359.

⁴⁰ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân*, 20/75; Nadir Karakuş, *Nûreddin Zengi*, ed. A. Demircan-Ş. Öz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021), 33, 54.

⁴¹ Yâkût, *Mu'cem*, 1/328.

⁴² Sibt İbnü'l-Acemî, *Kunûzü'z-Zehab*, 1/175; Vardan, "Türk Futuhâtı Tarihi, 889-1269", 193.

⁴³ Yâkût, *Mu'cem*, 3/258.

⁴⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 252-256.

⁴⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/354.

⁴⁶ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Deoleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 1/107.

⁴⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 260-261.

⁴⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *Kunûzü'z-Zehab*, 1/146.

⁴⁹ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 17/140; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/225.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 10/126; İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Deleti'l-Atabekiyye*, thk. Abdülkadir Ahmed (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadisiyye, 1382/1963), 187-197.

⁵¹ Yunîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, 3/123.

Mardin Artukluları ve Anadolu Selçuklu kuvvetleri gösterilmiştir.⁵² Süryânî kaynakları ise depreme sebep olarak Kilikya'dan Anadolu'ya gitmekte olan zengin bir Hıristiyan kervanının 300 kadar Türkmen tarafından yağmalanmasını göstermişlerdir.⁵³

3. Kudüs

Haçlı seferlerinin merkezinde yer alan Kutsal Kudüs, seyrek de olsa depremlerle anılmıştır. 24 Aralık 1105 yılında, tam da Hıristiyanların kutlayacakları Noel arifesinde Kudüs'te büyük bir deprem olmuş ve bu sarsıntı Haçlıları oldukça korkutmuştur.⁵⁴ Haçlı kaynakları bu depreme neden olarak herhangi bir şey görmeseler de bu tabii felâketi, Trablus'u muhasara eden Kont Raymond Saint Gilles'in ölümü ile aynı zamanda zikretmişlerdir.⁵⁵

Haçlıları ziyadesiyle korkutan ikinci deprem ise 10 Ağustos 1114'de Yortu bayramında Kudüs'te yeniden görülmüş, depremin yayıldığı alan daha önce de zikrettiğimiz gibi Antakya'dan Maraş'a kadar kendisini hissettirmiştir. Hatta bu deprem esnasında Maraş şehri yerle bir olmuş, pek çok Haçlı da bu esnada ölmüştür.⁵⁶ Kudüs'te meydana gelen bu deprem esnasında Haçlı Seferleri'nin merkezinde yer alan Kutsal Mezar Kilisesi de (Church of the Holy Sepulchre) etkilenmiş ve içindeki sanat değeri yüksek ikonlar ile diğer eşyalar zarar görmüştür.⁵⁷

4. Kıbrıs

Antakya Haçlıları ile başı hep deritte olan Kıbrıs, depremlerle de anılmıştır. Ada, 552/1153 yılında büyük bir felâketle sarsılmış, Antakya'nın yeni Prinkepsi Renaud de Châtillon (1153-1160), hiçbir neden yokken beraberindeki Ermeni Kralı II. Thoros (1144-1169) ve Templier şövalyelerinin de yardımı ile Kıbrıs'a bir baskın yaparak, burasını talan edip adayı yağmalamıştır.⁵⁸ İmparatorun yeğeni Ioannes Komnenos'u da esir eden Renaud zengin ganimetlerle Antakya'ya dönmüştür. Ancak Ada'nın yaşadıkları bununla kalmamış, önce 1157'de meydana gelen depremler burayı daha da harap hale getirmiş, ardından da 1158 yılında Kıbrıs üzerine baskın yapan Fatimî donanması, müdafaasız kalan kıyıları daha da perişan bir duruma sokmuştur.⁵⁹

600/1204 yılında Kıbrıs'tan Sicilya'ya, Mısır'dan Şam'a, el-Cezîre'den Irak'a kadar kendisini hissettiren büyük bir deprem meydana gelmiştir.⁶⁰ Bu sırada Ada'nın Bizanslılardan Haçlılara geçtiğini ve burada Lusignanlar hanedanının (1192-1489) kurulduğunu da hatırlatmalıyız.⁶¹ Bu büyük depremin en akılda kalan yıkımlarından birisi de Selâhaddin-i Eyyûbî'ye (1171-1193) dahi boyun eğmeyen Sûr şehrinin surlarının yıkılması olmuştur.⁶² Tabii bu olay, Haçlı seferlerinin de kırılma hadisesi olan İstanbul'un 1204'te Haçlılar tarafından ele geçirilip yağmalanmasının ve burada 1261'e kadar sürecek olan bir Lâtin Devleti'nin kurulmasına yorumlanmıştır.⁶³ Bu depremle ilgili yapılan bir başka yorum da Sûr şehrinin depremde zarar gören surlarının 1243 gibi daha sonraki yıllarda şehrin senyörü Philippe de Monfort (ö. 1283) tarafından onarılmasının, Kıbrıs Haçlı Kralı I. Henry'nin (1218-1253) kıskançlığına sebep olmasıdır.⁶⁴

⁵² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 30/205-206; Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîh-i Hicre*, nşr. D. S. Richards (Beyrut: Das Arabische Buch, 1988), 140; İzzeddin İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 19; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/596.

⁵³ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/595.

⁵⁴ Fulcherius Carnotensis, *A History of the Expedition to Jerusalem*, 190.

⁵⁵ William of Tyre, *A History of Deeds*, 1/462; Albert of Aachen, *Historia*, 2/105-106.

⁵⁶ Fulcherius Carnotensis, *A History of the Expedition to Jerusalem*, 211.

⁵⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 3/376-377; Sarah Kochav, *Church of the Holy Sepulchre* (Jerusalem: Yad Ben-Zvi Institute, 1999), 85, 116 vd.

⁵⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 322-323.

⁵⁹ William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/253; Jeffrey Lee, *God's Wolf, The Life of the Most Notorious of All Crusaders: Reynald de Chatillon* (London: Atlantic Books, 2017), 102-104; Runciman, *A History of the Crusades*, 2/348; Nadir Karakuş, "Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud", *KÜİF Dergisi* 2/1 (2018), 91-118.

⁶⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/276; İbn Vâsıl, *Müferrücu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957), 3/161; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/486.

⁶¹ Bk. Benjamin Arbel, *Cyprus, the Franks and Venice, 13th-16th Centuries* (Aldershot, UK: Ashgate, 2000), 28-295.

⁶² Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/106.

⁶³ Geoffroi de Villehardouin, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 25 vd.; Hans Eberhard Mayer, "On the Beginnings of the Commune of Tyre", *Traditio* 94 (1968), 160-189.

⁶⁴ Runciman, *A History of the Crusades*, 3/220-221.

Kıbrıs'ta bir başka deprem, adanın batısında yer alan bugün Baf olarak bildiğimiz Paphos'ta olmuştur. Lusignanların hüküm sürdüğü 1222 ve 1227 yılında gerçekleşen iki deprem, Ada'daki Rumlar tarafından buradaki Hospitalier şövalyelerinin istenmeyen varlığına yorumlanmıştır.⁶⁵

5. Suriye

Haçlıların hiçbir zaman ele geçiremedikleri bu bölge, çok eski dönemlerde dahi depremlerle gündeme gelmiştir. Özellikle Halep şehri, depremlerin en yoğun olduğu bölge olarak kendisini göstermiştir. 16/637 yılında Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639) kumandasındaki İslâm ordusu, Halep'i muhasara ettiğinde burada büyük bir deprem olmuş, şehrin surları da bundan zarar görmüştür.⁶⁶ Bundan sonra da şehir halkı cizye ödemek şartı ile Halep'in Antakya kapısını Müslümanlara açmışlardır.⁶⁷ Yine 89/708 yılında şehirde meydana gelen başka bir deprem, 300 evin harap olmasına neden olmuş ve bu durum Halep tarihçisi tarafından acayip bir durum olarak görülmüştür.⁶⁸

130/747-748 yılında Suriye'de meydana gelen depremde pek çok kişi ölmüş, evler de harap olmuştur.⁶⁹ Bu durum ise hiçbir kaynakta Emevîlerin (661-750) sonunun geldiği şeklinde yorumlanmamıştır. 381/991'de Dımaşk'ta 1000 evin yıkıldığı, Ba'lebek'te ise köylerin tarumar olduğu büyük deprem, o kadar büyük bir dehşet uyandırmıştır ki insanlar boş arazilere çıkarak kendilerini korumaya çalışmışlardır. Üstelik artçı depremler uzun bir süre devam ederek bu korkuyu daha da artırmıştır.⁷⁰

460/1067-1068'de Remle'de meydana gelen depremde pek çok kişi ölmüştür.⁷¹ Bu sırada meydana gelen bir kıtlık, şiddetli açlığa neden olmuş şehirde büyük bir panik yaşanmıştır.⁷² Bu depremi iki yıl sonra merkez üssü Remle olan bir başkası takip etmiş ve Kudüs'ten Mısır'daki Tinnîs'e kadar pek çok alanda

90 hissedilmiştir.⁷³

Safer 533 / Ekim 1138'de Suriye'de şiddetli depremler meydana gelmiştir. Yaklaşık on beş gün süreyle birbirini ardınca gelen depremler büyük tahribata neden olmuştur. Bu depremlerden en çok zarar gören şehir ise Halep'tir. Bir gecede seksenden fazla depremin olduğu bu zor günlerde, halk açık alanlara çekilerek depremin yıkımından korunmaya çalışmışlardır.⁷⁴ Bu depremler esnasında Esârib ve Hârim kaleleri de yıkılmış, büyük zarar görmüştür.⁷⁵ Bu esnada Esârib'te 900 Müslümanın hayatını kaybetmesi o dönem kaynaklarının özellikle dikkatini çekmiştir.⁷⁶ Bu depremin etkisi, Ermeni kaynaklarına göre Azerbaycan'daki Gence'de dahi hissedilmiştir.⁷⁷ Bu olaylara sebep olarak da Mardin Artuklu hükümdarı Timurtaş b. İlgâzi'nin Mervanilere ait Diyârbekir'deki el-Hutâh Kalesi'ni ele geçirmesi gösterilmiştir.⁷⁸

Rebîülâhîr 544/Ağustos 1149'da Dımaşk'ta büyük bir deprem olmuş kaynakların "Şamlı yaşlı tilki" dedikleri Muînüddin Üner,⁷⁹ bu esnada hayatını kaybetmiştir.⁸⁰ Üner, Zengîlere verdikleri destekten dolayı Haçlılara, Banyas kalesini vermesine, onlarla ittifak yapmasına⁸¹ rağmen bu depremle ilişkilendirilmemiştir.

546/1151 senesinde meydana gelen diğer bir deprem, bereketli arazileri ile maruf Havran ve Busrâ bölgesini yıkmıştır.⁸² Bu deprem Dımaşk halkının şehrin emiri Mücîrüddin Abak'ın (ö. 1169) Haçlılarla olan yakınlaşmasına bağlanmış ve kendisine açıktan bazı olumsuz tepkiler olmuştur.⁸³

⁶⁵ Peter Megaw, "A Castle in Cyprus Attributable to the Hospital?", *The Military Orders, 1: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*, ed. Malcolm Barber (Aldershot, UK: Variorum, 1994), 42-51.

⁶⁶ İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre* (b.y., y.y., ts.), 1/10, 44.

⁶⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân, Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 209.

⁶⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *Kunûzü'z-Zeheb*, 1/147.

⁶⁹ İbn Asâkir, *Tarîhu Dımaşk*, 35/139.

⁷⁰ Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 1/273.

⁷¹ İbn Asâkir, *Tarîhu Dımaşk*, 62/41; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 16/105; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/14.

⁷² Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 2/277; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre*, 1/93.

⁷³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 16/116; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/21.

⁷⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/311.

⁷⁵ Süryani Mikhail, *Süryânî Patrik Mihail'in Vakayinâmesi*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Kütüphanesi Tercüme Kısım, 1944), Kitap XVI, Fasil IX; Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 3/172.

⁷⁶ İbnü'l-Adîm, *Zübütü'l-Haleb*, 1/319.

⁷⁷ Vardan, "Türk Futuhatı Tarihi, 889-1269", 200.

⁷⁸ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/14.

⁷⁹ Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M. A. Kılıçbay (İstanbul: Telos Yayınları, 1977), 193.

⁸⁰ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/22.

⁸¹ Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/313-314; William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/146-147.

⁸² Ebü Şâme, *er-Ravzateyn*, 1/272.

Suriye'deki asıl büyük deprem, 1154 yılında Dımaşk'ın Nüreddin Zengî (1146-1174) tarafından ele geçirilmesinden üç yıl sonra olmuştur. Recep 552/Eylül 1157'de vuku bulan deprem Hama,⁸⁴ Şeyzer, Kefertâb, el-Maarra, Efâmiye,⁸⁵ Humus, Hısnu'l-Ekrâd, Arka, Lazkiye, Trablus ve Antakya'yı vurmuş, bu çetin süreçte büyük acılar yaşanmıştır. Nüreddin Zengî, depremin acılarını sarmakla uğraşırken diğer yandan da Halep'teki surları onartarak, Haçlı topraklarına baskınlar düzenlemiştir.⁸⁶ Ermeni kaynakları bu depremden Hıristiyanların yaşadıkları şehirlerin çok fazla etkilenmemesini, Allah'ın onları koruyup kollaması olarak değerlendirilmiştir.⁸⁷ 1157'de geniş bir alana yayılan yukarıda adı geçen bölgelerdeki bu depremler, Haçlı seferlerinin bir başka aktörü olan Haşhaşilerin kalelerini de vurmuştur. Onlara ait Masyaf, Kehf, Kadmûs ve Ulleyka gibi hisarlar bu depremde yıkılmış,⁸⁸ ancak bu büyük deprem herkesi etkilediği için onların uğursuzlukları yahut da sapkınlıkları ile ilişkilendirilmemiştir.

1157 depremi, bölgede seferlerden önce dahi var olan Şeyzer'deki Mukızî hânedanının da sonunu getirmiştir. Bu yıl Nüreddin Zengî, depremin vurduğu Hama yakınlarındaki Şeyzer'i ele geçirmek için harekete geçmiştir. Kale yüksek ve müstahkem bir dağ üzerinde olup, Kinânilerden Münkızoğullarına aittir. Burada *Kitâbu'l-İ'tibâr*'ın müellifi Üsâme b. Münkız'ın amcası Sultan b. Ali hüküm sürmektedir.⁸⁹ 531/1136'da kardeşi Mürşid ölünce Sultan b. Ali, Üsâme ve kardeşlerine sırt çevirmiş, onları iktidarı için bir tehdit olarak görmüştür.⁹⁰ Mürşid b. Ali'nin çocukları da bu baskılar yüzünden Nüreddin'e gelerek ondan yardım istemişlerdir. Nüreddin, ayrıca Sultan b. Ali'nin Şeyzer'i Haçlılara teslim etmesinden de endişe duyarak şehri ele geçirmeye karar vermiştir. Bu yıl Suriye'de meydana gelen şiddetli depremlerin Şeyzer'e de büyük zarar vermesinden yararlanan Nüreddin, burayı kolaylıkla ele geçirmiş, surları ve evleri tamir ettirerek şehri güçlendirmiştir.⁹¹ Bu depremin en ilginç haberlerinden birisini veren Süryânî kaynağı, bu felâketten bir kadınla bir haremağasının kurtulduğunu rivayet etmiştir.⁹²

Yukarıdaki büyük depremden yaklaşık on üç sene sonra Suriye, zelzelelerle yeniden sallanmıştır. 12 Şevval 565 / 29 Haziran 1170'de daha önce görülmemiş bir deprem, Suriye, Irak, el-Cezîre, Musul ve diğer bölgeleri harap etmiştir.⁹³ Bu depremin şiddetini tarif etmeye çalışan kaynaklar, o gün yeryüzünün dalgalarda sürüklenen bir gemi gibi sallandığından bahsetmişlerdir. Üstelik 6 Şubat 2023 depreminde neredeyse hiçbir zarar görmeyen Belen Geçidi'ndeki Bağras, bu sarsıntıda büyük yara almıştır.⁹⁴ Depremin kendini en şiddetli olarak gösterdiği yer Suriye olmuştur. Dımaşk, Ba'lebek, Humus, Hama, Şeyzer, Ba'rîn, Halep gibi şehirler harabeye dönmüş, surlar ve kaleler art arda yıkılmıştır. Nüreddin, Ba'lebek'ten başlayarak buraları süratle tamir ettirmiş ve Haçlıların saldırılarını önlemiştir. Deprem Haçlıların beldelerini de vurmuş, memleketlerini harap etmiştir. Onlar da Nüreddin'den korktukları için surlarını onarmış, yaralarını sarmaya çalışmışlardır.⁹⁵ Üstelik Kudüs Kralı Amaury (1163-1174), depremden etkilenen Haçlıların Gibelacar dedikleri Akkâr ve Arka kalelerini, elde tutamayacağı endişesiyle Hospitalier şövalyelerine vererek buraları, onların kontrolüne tevdi etmiştir.⁹⁶ Bu depremle ilgili sıra dışı yorum, yine

⁸³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1/337; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre*, 1/68; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1/189; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/88-89; İbn Vâsil, *Müferrücu'l-Kurâb*, 20/381.

⁸⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 35/398; 43/235; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-Taleb*, 1/149. İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târîh-i Dımaşk*, 15/35'te depremin tarihi olarak Recep 553 Hicrî yılı verilir.

⁸⁵ Süryani Mikhaîl, *Vakayinâme*, Kitap XVIII, Fasil V.; F. Buhl, "Efâmiye", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 4/130'da Efâmiye'deki büyük depremin 1152 yılında olduğu belirtilir.

⁸⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/413; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn*, 1/331; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/381; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fi Smaâtî'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/523; Hugh Kennedy, *Crusader Castles* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 180.

⁸⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 316.

⁸⁸ Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler* (İstanbul: Mana Yayınları, 2018), 126-127; Farhad Daftary, "The Isma'îlis and the Crusaders: History and Myth", *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, ed. Zsolt Hunyadiand Jozsef Laszlovszky (Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001), 21-42.

⁸⁹ Robert Irwin, "Usamah ibn Munqidh, an Arab Syrian Gentleman at the Time of the Crusades Reconsidered", *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, ed. John France and William Zajac (Aldershot, UK: Ashgate, 1998), 71-87.

⁹⁰ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/397.

⁹¹ Üsâme ibn Munkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr*, İbn Munkız Haçlılara Karşı, çev. Selahaddin Hacıoğlu (İstanbul: Trend Yayınları, 2006), 6, 261, 289.

⁹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/413-414; Runciman, *A History of the Crusades*, 2/343; Peter M. Holt, *Haçlılar Çağı*, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 74.

⁹³ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/397.

⁹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 3/409; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/49; Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâ*, 3/318.

⁹⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/409.

⁹⁶ William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/370; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/24.

⁹⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 2/389; Kennedy, *Castles*, 49, 67.

Haçlı ruhânîlerden gelmiştir. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un 1161'de Antakya'ya patrik olarak atadığı II. Athanasios Manasses, Lâtinler tarafından istenmemiş ancak karara da boyun eğilmiştir. 1170 yılındaki depremde Aziz Petrus katedralinde ayin esnasında kilisenin tavanı çökmüş ve Atahanasios burada enkaz altında can vermiştir. Bu depremi Ortodoks patriğin varlığına ve onun ilâhî bir gazapla cezalandırılmasına hamleden Haçlılar, Kusayr'a çekilmiş bulunan eski patrik Aimery de Limoges'i yeniden iş başına getirmişlerdir.⁹⁷

597/1201'de yine bölgede bir deprem olmuş, Hama, Humus yanında Dımaşk'ta da zelzele büyük bir yıkıma yol açmıştır. Hatta bu depremde, Busrâ'nın bir köyü tamamen yerle bir olmuştur. Bu büyük deprem, Suriye sahilinde de hissedildiği için Haçlılar da bundan mustarip olmuşlardır. Trablus, Sûr, Akkâ ve Nablus'taki kaleler, bu esnada büyük tahribata uğramıştır.⁹⁸ Deprem her iki tarafta görüldüğü için herhangi bir yorum yapılmamış, olaylar anlatılmakla yetinilmiştir.

Suriye'deki son deprem Haçlıların bölgede son nefeslerini verdikleri sıralarda gerçekleşmiştir. 5 Safer 686 / 22 Mart 1287 yılında meydana gelen depremde Antakya'nın yanı sıra Lazkiye'de zarar görmüş ve bu olumsuz durum, Sultan Kalavun'un (1279-1290) şehri ele geçirmesinde önemli bir husus olmuştur.⁹⁹ Bu sırada Haçlıların da Suriye ve Filistin sahillerinde son zamanları olduğu için depremlere herhangi bir anlam yüklenmemiştir.

6. Musul

Haçlı seferlerinin Urfa, el-Cezîre ve Bağdat Halifeliği ile irtibatını sağlayan şehri, Musul olmuştur. Burada meydana gelen depremler ise yine seferlerin unutulmuş bazı taraflarını yeniden hatırlamamıza vesile olmuştur. Seferlerin başlamasından yaklaşık yarım asır önce, 448/1055 senesinde Irak ve Musul'da meydana gelen büyük deprem, Büveyhîlerin (932-1062) son döneminde yaşayan Türk kumandan Arslan el-Besâsîrî ile Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın (1036-1094) Tuğrul Bey'e karşı çıkması olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁰ Aynı deprem Antakya'da da hissedilmiş ve bu olay Ermeni kaynağı tarafından Süryânîlere yapılan haksızlıklar yanında, işlenen bazı günahlara sebep olarak gösterilmiştir.¹⁰¹

532/1138'de Irak bölgesi şiddetli depremlerle sarsılmıştır. Musul da bu depremlerden nasibini almıştır. Büyük tahribatın olduğu bu zelzele enkaz altında nice canların kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁰² Bu deprem haberi kaynaklarda yorumsuz olarak aktarılmıştır.

622/1225-1226 yılında Musul yakınlarındaki İmâdiyye Kalesi'nde gelişen olaylar, seferler esnasındaki bölünmüşlüğe ve depremler konusuna ışık tutmuştur. Daha önce İmâdüddin Zengî'ye (1127-1146) ait olan kale, ileride Musul hükümdarı olacak olan Bedreddin Lü'lü'nün (1233-1259) eline geçmiştir. Bedreddin, onlara pek çok araziye iktâ etmesine, onlara köyler temlik etmesine rağmen, İmâdiyye halkı Begteginlilerin son hükümdarı Kökböri (1190-1233) ve Musul'daki Zengilere mektuplar yazarak onlara bağlılık bildirmiştir. Olup bitenlerin farkında olan Bedreddin, kale halkının muhalefete devam etmeleri üzerine onları muhasara ederek, tüm yardım yollarını kapatmıştır. Bunun üzerine İmâdiyye Kalesi, Bedreddin'in oğlu Emînüddin Lü'lü'ye teslim olmuştur. Bu yıl ayrıca Musul'da orta şiddette depremlerin ve kıtlığın olduğu bir yıl olduğu için kazanılan bu başarılarla bu olumsuzluklar pay sahibi alarak görülmüştür.¹⁰³ Mısır üzerine düzenlenen Beşinci Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla bittiği ve diğerinin yaklaştığı bir süreçte gelişen bu olaylar da asıl depremin Müslümanlar arasındaki rekabetler olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Musul'daki son deprem, Memlükler dönemine ait bazı olayların anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Baybars, 1263 yılında kendisine isyan eden ve bununla da kalmayarak Moğol hanı Hülâgû (1256-1265) ile ittifak yapan asî Kerek emîri Muğis Ömer üzerine yürümüş ve onu esir etmiştir. Kendisini Memlük

⁹⁷ William of Tyre, *A History of Deeds*, 2/287; Bernard Hamilton, "Aimery of Limoges, Latin Patriarch of Antioch (1142-1196) and the Unity of the Churches", *East and West in the Crusader States: Context-Contacts Confrontations II*, ed. Krijnie Ciggaar-Herman Teule (Leuven: Peeters, 1999), 1-12.

⁹⁸ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3/101; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/275-276.

⁹⁹ Makrîzî, *es-Sülûk*, 6/213; Runciman, *A History of the Crusades*, 3/403; Christopher MacEvitt, "Laodikeia in Syria", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray (California: Santa Barbara, 2006), 715-716.

¹⁰⁰ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 2/179; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 23/259.

¹⁰¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 98-99.

¹⁰² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/307; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16/315.

¹⁰³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/455-457, 471.

kuvvetleri arasına alarak mükemmel bir asker olarak yetiştiren efendisi es-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un (1240-1249) oğlu olduğu için de Muğis'i affetmiştir.¹⁰⁴ Bu sırada Musul'da meydana gelen bir deprem, Moğollarla Eyyûbilerin yaptığı işbirliğine yorumlanmış, Baybars ise bu esnada Medine'ye yaptığı hizmetlerle methedilmiştir.¹⁰⁵

7. Mısır

Daha çok veba ve kıtlığın hüküm sürdüğü Mısır'da zaman zaman depremler de etkili olmuştur.¹⁰⁶ 180/796-797 senesinde Mısır'da şiddetli bir deprem meydana gelmiş ve İskenderiye Feneri'nin tepesi düşmüştür.¹⁰⁷ 271/884 senesinde Mısır'da meydana gelen bir başka deprem Fustat'taki Ulu Cami'yi ve sarayları yıktığı gibi akabinde çıkan veba, bu felâketi daha da derinleştirmiştir.¹⁰⁸

460/1068 yılında Filistin ve Mısır'da meydana gelen deprem oldukça şiddetli olmuş, pek çok insan öldüğü gibi deniz seviyesi de yükselerek büyük bir tsunami gerçekleşmiştir. Bu elîm olay ise İsmâîlî inacına sahip Fâtımîlerin yıkıcı faaliyetlerine bağlanmıştır.¹⁰⁹

Haçlı seferlerinin başlamasıyla birlikte, depremlerin olmasına yönelik yorumlar da farklılaşmıştır. 492/1099 senesinde Kahire'de meydana gelen depremde Kıptilere ait kiliseler yıkılmış, bundan da Kudüs'ün Haçlılara teslim edilmesinin müsebbibi olarak gösterilen vezir el-Efdal b. Bedr el-Cemâlî (ö. 1121) mesul tutulmuştur.¹¹⁰

579/1183 yılında Mısır'da bir deprem olmuş ve depremin etkisi Ba'lebek'te hissedilmiştir.¹¹¹ 585/1189 yılında Mısır'da yeni bir deprem daha olmuş, esen sıcak rüzgârlar ve dehşetli sarsıntı, insanları korkutmuştur.¹¹² Her iki depreme de Selâhaddin'in adil yönetiminden memnun kaldığı için olsa gerek her hangi bir yorumda bulunulmamıştır.

597/1201'de Suriye'de olan depremin etkisi Mısır'da da hissedilmiştir.¹¹³ Bu sırada Nil Nehri taşmadığı için ortaya çıkan kıtlığı, veba salgını takip etmiş ve depremin etkisi daha çok hissedilmiştir. Anadolu'da II. Kılıcarşan'ın (1155-1192) oğulları arasındaki taht kavgaları ve Selâhaddin'in kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e (1200-1218) sığınan Muizzüddin Kayserşâh'ın durumu, ayrıca bölgedeki diğer iç karışıklıklar depreme sebep olarak gösterilmiştir.¹¹⁴ Haçlı kaynakları ise bu deprem esnasında yıkılan Tapınakçılara iat Tortosa (Tartus), Chastel Blanc (Safed) ve Hospitalierlerin kontrolündeki Crac des Chevaliers (Hisnü'l-Ekrâd) kalelerindeki tahribatın büyüklüğüne odaklanmıştır.¹¹⁵

Haçlılar 602/1206'da Mısır üzerine yürümüş ve Fövve şehrini yağmalayarak orada on beş gün kalmışlardır. Mısır askeri ise Nil'in diğer tarafında onları beklemiş, gemileri olmayan Haçlılar da daha sonra buradan ayrılmışlardır. Bu yıl Mısır, Suriye, el-Cezîre, Anadolu, Sicilya ve Kıbrıs'ta hissedilen büyük deprem her yeri harap etmiş, Sûr şehrinin müstahkem surlarını dahi yıkmıştır.¹¹⁶ İki yıl sonra bir zelzele daha olmuş, 604/1208 yılında Mısır'da meydana gelen deprem, Kerek ve Şevbek'te de hissedilmiş ve pek çok insan bu esnada hayatını kaybetmiştir.¹¹⁷ Bu depremlere herhangi bir yorum yapılmamıştır.

23 Rebiulâhîr 660 / 17 Mart 1262 tarihinde Kahire'de meydana gelen bir deprem halkı oldukça korkutmuştur.¹¹⁸ Bu felâkete neden olarak da Sultan Baybars'a karşı Halep'te isyan eden Akkuş el-Borlu'nun olumsuz faaliyetleri gösterilmiştir.¹¹⁹ Bu tenkitler de halkın Baybars'a sahip çıktığını ispatlamış, ayrıca bu

¹⁰⁴ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu'z-Zâhir*, 392-393; Abdul-Aziz Khowaiter, *Baibars the First: His Endeavours and Achievements* (London: Green Mountain Press, 1987), 53-54; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks the Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 35 vd.

¹⁰⁵ Yunîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, 2/195.

¹⁰⁶ Yâkût, *Mu'cem*, 1/389.

¹⁰⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 8/266.

¹⁰⁸ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/241.

¹⁰⁹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 2/186.

¹¹⁰ Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitât-ı ve'l-Asâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 4/414.

¹¹¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/203.

¹¹² Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/221.

¹¹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nüccûmu'z-Zâhire*, 6/174. Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âti'z-Zamân*, 22/125'te tarih 598/1202 olarak verilir.

¹¹⁴ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/474.

¹¹⁵ Kennedy, *Castles*, 133, 152.

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/293-94.

¹¹⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/293.

¹¹⁸ Yunîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, 2/231.

¹¹⁹ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu'z-Zâhir*, 113-117.

husus, Sultan'ın başarı sırlarından birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Meydana gelen bu depremler, Haçlı seferlerinin farklı bir yüzünü ortaya koyarak bu sürecin daha iyi tahlil edilmesine katkı sağlamıştır.

Sonuç

1095-1291 yılları arasında Anadolu Suriye, Filistin ve Mısır'da cereyan eden Haçlı seferleri, bu esnada meydana gelen depremlerle farklı bir çehreyle karşımıza çıkmıştır. Önemli fay hatları üzerinde bulunan Suriye, el-Cezîre ve Filistin, bu depremlerle büyük acılar yaşamıştır. Bu depremlere verilen tepkiler ise oldukça farklı olmuş, bu da bölgedeki aktörlerin eğilimlerini ve anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Meydana gelen depremlerde Ermeni kaynakları, ilâhî ikazı ve işlenen günahları görürken, Süryânî kaynakları daha temkinli hareket etmişlerdir. Bu depremlerden Haçlılar da etkilenmişler, topraklarını ve kalelerini Müslümanlara geri vermemek için önlemler almışlardır. Bu önlemler her iki tarafın da yaptığı imar faaliyetleri ile sınırlı kalmamış, seferlerin akışını değiştiren olaylarla yoluna devam etmiştir. Haçlı kalelerinin yıkılması üzerine buralara sahip olamayacağına hükmeden Kudüs Haçlı Kralı, kaleleri şövalyelerin kontrolüne bırakmayı tercih etmişlerdir. Depremlerin vurduğu Müslüman coğrafyasında ise daha farklı durumlar karşımıza çıkmıştır. Suriye'de İslâm birliğinin önündeki engellerden birisi olan Şeyzer Emirliği, 1157 depreminde zarar görmüş ve pek çok kişi bu esnada hayatını kaybetmiştir. Haçlıların burasını ele geçirmelerinden endişe duyan Nûreddin Zengî de Şeyzer'i bu depremi vesile kılarak topraklarına katmıştır.

Depremlere Müslüman âlimler çok büyük anlam ve değer yüklemekten, özellikle Ermeniler bu felâketlerde ilâhî bir ikaz görme eğiliminde olmuşlardır. Kiliselerden alınan vergilerden, bazı Hıristiyan topluluklara iyi davranılmamasına, Ortodokslar tarafından Asûrîlere ait bir incilin yakılmasına kadar depremlerde çeşitli sebepler arayan Ermeniler, bu tabii felâketleri dinî olaylarla ilişkilendirmişlerdir. Lâtin din adamları ise 1170 depreminde Antakya'ya daha önce Bizans'ın atadığı Ortodoks patriğinin varlığını sebep olarak görmüşlerdir. Üstelik bu Ortodoks patriğin enkaz altında kalarak bir ayin esnasında hayatını kaybetmesini de kendi patriklerinin saf dışı bırakılmasına bağlamışlardır.

Depremlere yapılan yorumlardan hükümdarlar ve sultanlar da nasibini almıştır. Mısır'da Şîî Fâtımîler zamanında meydana gelen depremlerde Haçlılarla gereği şekilde mücadele edilmediği gerekçe gösterilmiştir. 1171'de Fâtımîlerin sona ermesi ile bölgeye hâkim olan Selâhaddîn-i Eyyûbî zamanındaki depremler hakkında ise bir yorumda bulunulmamıştır. Yine Baybars zamanında meydana gelen bir depremde Moğollar eleştirilirken, Sultan'ın Medine'de yaptığı hizmetler ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemin bir başka etkin tarafı olan Bizans'ta da dinî eğilimler kendisini göstermiştir. 1162 yılında II. Kılıçarslan'ın İstanbul'a yaptığı ziyaret esnasında meydana gelen deprem, bir Müslüman hükümdarın Ayasofya gibi kutsal bir mekânı ziyaret edecek olmasına bağlanmıştır. Bu süreç de Haçlı seferlerinin daha farklı bir pencereden bakılıp farklı tahlil edilmesine sebep olmuştur.

An Assessment On Earthquakes In The Crusades

Citation: Karakuş, Nadir. "An Assessment On Earthquakes In The Crusades.", *Artuklu Akademi* 11/1 (Jun 2024), 83-98. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1364404>

Extended Abstract

The Crusades, which took place in Anatolia, Syria, Palestine and Egypt between 1095-1291, appeared with a different face with the earthquakes that occurred during this time. Syria, al-Jazeera and Palestine, which are on important fault lines, have suffered greatly from these earthquakes. The responses to these earthquakes were quite different, which revealed the tendencies and understandings of the actors in the region. While Armenian sources saw the divine warning, heavy taxes and sins committed in the earthquakes that occurred, Syriac sources acted more cautiously. Despite this, Syriac sources also considered the looting of a rich Christian caravan going from Cilicia to Anatolia by about 300 Turkmen as the cause of the earthquake that took place at that time. This situation has revealed that economic losses do not allow accurate analyzes to be made. The Crusaders were also affected by these earthquakes, and they took precautions not to give back their lands and castles to the Muslims. These measures were not limited to the zoning activities of both sides, but continued on their way with the events that changed the course of the expeditions. The Crusader King Amalric of Jerusalem, who ruled that he could not have these after the destruction of the Crusader castles, preferred to leave the castles under the control of Hospitalier knights. Thus, he did not leave these castles to the Muslims, and he also got rid of the construction costs. In the Muslim geography hit by earthquakes, different situations have emerged. The Emirate of Shayzer, one of the obstacles to Islamic unity in Syria, was damaged in the 1157 earthquake and many people lost their lives during this time. Nur al-Din Zangi, who was worried that the Crusaders would take over this place, also added Shayzer to his lands by making this earthquake an occasion. This situation became the most important gain after Damascus, which it captured in 1154, and increased the power of Aleppo. While Muslim scholars did not attribute great meaning and value to earthquakes, Armenians in particular tended to see a divine warning in these disasters. The Armenians, who sought reasons for earthquakes, from taxes taken from churches, to the treatment of some Christian communities, to the burning of an Assyrian bible by the Orthodox, associated these natural disasters with religious events. Syriacs, who were more cautious, lost their ability to make the right decision when there were economic losses. Latin clergy, on the other hand, considered the presence of the Orthodox patriarch Athanasios, who was previously appointed by Byzantium, to Antioch in the 1170 earthquake. Moreover, they attributed the death of this Orthodox patriarch during a ritual by being under the rubble, to the elimination of their own patriarch. When Latin Patriarch Aimery became the patriarch of Antioch again, they were so happy about this event that they forgot the destruction of the earthquake. Rulers and sultans also got their share from the comments made on earthquakes. In the earthquakes that took place in Egypt during the time of the Shiite Fatimids, it was stated that the Crusaders were not properly fought, and the administrators were openly criticized. On the other hand, no comment was made about the earthquakes in the time of Saladin Ayyubid, which dominated the region with the end of the Fatimids in 1171, rather the fair administration of Saladin was kept on the agenda. In this process, while unpopular leaders such as Mujiruddin Abak, the ruler of Damascus, were shown as the cause of the earthquake, great leaders such as Nureddin were also praised for their reconstruction activities and the struggle against the Crusaders despite the earthquakes. Again, while the Mongols were criticized in an earthquake that took place in the time of Baybars, the services of the Sultan in Madina were highlighted. Ayyubids, who opposed Baybars from these criticisms, also took their share. Religious tendencies also showed themselves in Byzantium, another active side of this period. In 1162, the earthquake that occurred during the second Kılıç Arslan's visit to Istanbul was attributed to the fact that a Muslim ruler would visit a holy place such as Hagia Sophia. This process also allowed the Crusades to be viewed and analyzed from a different perspective. This article, which we will try to deal with, will try to reveal the political, social, economic and religious events and tendencies caused by the earthquakes that increased the pain of the lands destroyed by the Crusades. For this, it will be based on reaching a conclusion based on the Crusader, Armenian, Byzantine and Syriac sources as well as the Shiite-Sunni sources.

Kaynakça

- Abu'l-Farac, Gregory. *Abu'l-Farac Tarihi*. çev. Ö. Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları, 1950.
- Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*. çev. Susan B. Edgington. Farnham: Ashgate Publishing, 2013.
- Amitai-Preiss, Reuven. *Mongols and Mamluks the Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Arbel, Benjamin. *Cyprus, the Franks and Venice, 13th-16th Centuries*. Aldershot, UK: Ashgate, 2000.
- Asbridge, Thomas. *The Crusades, The War for the Holy Land*. London: Simon & Schuster Publishing, 2012.
- Baybars el-Mansurî. *Zübdetü'l-Fikre fî Târîh-i Hicre*. nşr. D. S. Richards. Beyrut: Das Arabische Buch, 1988.
- Belâzurî. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.
- Belâzurî. *Fütûhu'l-Büldân, Ülkelerin Fetihleri*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Zuheyir b. Nâsırunnâsır. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhl, F. "Efâmiye". *İslam Ansiklopedisi*. 4/130. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Daftary, Farhad. "The Isma'ilis and the Crusaders: History and Myth". *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. 21-42. ed. Zsolt Hunyadiand Jozsef Laszlovszky. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001.
- 96 De Giorgi, Andrea U. - Eger, A. Asa. *Antioch, A History*. London and New York: Rutledge, 2021.
- Der Nersessian, Sirapie. "The Kingdom of Cilician Armenia". *A History of the Crusades*. 2/630-659. ed. Kenneth M. Setton. Madison: University of Wisconsin Press, 1969.
- Downey, G. *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*. Princeton: Princeton University Press, 1961.
- Ebû Şâme. *er-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*. thk. İbrahim Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Muhtasar fî Ahbarî'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Frye, Richard Nelson. "The Political History of Iran Under the Sasanians". *The Cambridge History of Iran* 3/1 (1968), 153-162.
- Fulcherius Carnotensis. *Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*. çev. F. Rita Ryan. Knoxville: University of Tennessee Press, 1969.
- Geoffroi de Villehardouin. *Konstantinopolis'te Haçlılar*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Hamilton, Bernard. "Aimery of Limoges, Latin Patriarch of Antioch (1142-1196) and the Unity of the Churches". *East and West in the Crusader States: Context-Contacts Confrontations II*, 1-12. ed. Krijnie Ciggaar-Herman Teule. Leuven: Peeters, 1999.
- Heyd, William. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çev. E. Ziya Karal. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Holt, Peter M. *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Honigmann, Ernst. *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. çev. Fikret Işıltan. İstanbul: İÜEF Yayınları, 1970.
- Irwin, Robert. "Usamah ibn Munqidh, an Arab Syrian Gentleman at the Time of the Crusades Reconsidered". *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*. 71-87. ed. John France and William Zajac. Aldershot, UK: Ashgate, 1998.
- İbn Abdüzzâhir. *er-Ravzu'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Abdülaziz el-Huveytr. Riyad: Meşveret, 1396/1976.
- İbn Asâkir. *Tarîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah et-Türkî. b.y., Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Manzûr. *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*. thk. Ruveyha en-Nahhâs vd. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sâ'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *Baypars Tarihi*. çev. M. Şerefüddin Yaltkaya. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. b.y., y.y., ts.
- İbn Tağrıberdî. *en-Nüçûmu'z-Zâhire fî Mülûk Mısr ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbn Vâsıl. *Müferrücü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957.
- İbnü'l-Adîm. *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. by: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fî't-Tarih*. tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- İbnü'l-Esir. *et-Târîhu'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye*. thk. Abdülkadir Ahmed. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, 1382/1963.
- Kalkaşendî. *Subhu'l-A'sâ fî Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş, Abdulkadir. "Kur'an Perspektifinden Din-Bilim İlişkisi". *Akif* 52/2 (2022), 57-72.
- Karakuş, Nadir. "Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud". *KÜİF Dergisi* 2/1 (2018), 91-118.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*. İstanbul: Mana Yayınları, 2018.
- Karakuş, Nadir. *Nûreddin Zengi*. ed. A. Demircan-Ş. Öz. İstanbul: Ensar Yayınları, 2021.
- Kennedy, Hugh. *Crusader Castles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Howaiter, Abdul-Aziz. *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*. London: Green Mountain Press, 1987.
- Kochav, Sarah. *Church of the Holy Sepulchre*. Jerusalem: Yad Ben-Zvi Institute, 1999.
- Korykoslu Hayton. *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. çev. A. Tayfun Özcan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Lee, Jeffrey. *God's Wolf, The Life of the Most Notorious of All Crusaders: Reynald de Chatillon*. London: Atlantic Books, 2017.
- Maalouf, Amin. *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*. çev. M. A. Kılıçbay. İstanbul: Telos Yayınları, 1977.
- MacEvitt, Christopher. "Laodikeia in Syria". *Crusades an Ancylopedia*. 715-716. ed. Alan V. Murray. California: Santa Barbara, 2006.
- Makrîzî. *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitât-ı ve'l-Asâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Makrîzî. *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Makrîzî. *İttiazu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li Şuûni'l-İslâmiyye, ts.
- Mayer, Hans Eberhard. "On the Beginnings of the Commune of Tyre". *Traditio* 94 (1968), 160-189.
- Megaw, Peter. "A Castle in Cyprus Attributable to the Hospital?". *The Military Orders, 1: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. 42-51. ed. Malcolm Barber. Aldershot, UK: Variorum, 1994.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Müverrih Vardan. "Türk Futuhâtı Tarihi, 889-1269". *İÜEF Yayınları, Tarih Seminerleri Dergisi, Metin ve Vesikalar*. çev. Hrant D. Andreasyan. İstanbul: Millî Mecmua Basımevi, 1937.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. Cambridge: Cambridge University Press, 1951.
- Sıbt İbnü'l-Acemî. *Kunûzü'z-Zeheb fi Târîh-i Haleb*. Halep: Dâru'l-Kalem, 1417.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Süryani Mikhaîl. *Süryânî Patrik Mihail'in Vakayinâmesi*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Kütüphanesi Tercüme Kısım, 1944.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- Üsame ibn Munkız. *Kitâbu'l-İ'tibâr, İbn Munkız Haçlılara Karşı*. çev. Selahaddin Hacıoğlu. İstanbul: Trend Yayınları, 2006.
- Vasiliev, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Arif Müfit Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- 98 William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey. New York: Colombia University Press, 1943.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Yunîni, Kutbüddin. *Zeylü Mir'âtü'z-Zamân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.